

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ ТА БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА У НАЦІОНАЛЬНІЙ (ВСЕНАРОДНІЙ) БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ (1918–1933)

Проаналізовано організаційний період становлення Національної (Все-народної) бібліотеки України, діяльність Тимчасового комітету з її заснування, теоретичний аспект концепції та організаційну структуру Бібліотеки. Здійснено спробу визначення доробку українських бібліотечних діячів у розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства, зокрема в організацію комплектування національного бібліотечного фонду, науково-довідкового апарату, визначення принципів систематизації та використання фондів.

Ключові слова: бібліотекознавство, бібліотечна справа, Тимчасовий Комітет по заснуванню Національної бібліотеки, діячі бібліотечної справи

Історія розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства у Всенародній бібліотеці України в 1918–1933 рр. має на сьогодні значну історіографію, яка переважно сформувалася впродовж останніх двадцяти років. Вона складається як із загальних праць, зокрема найбільш фундаментальними є монографії Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенка¹, В.В. Матусевич², О.П. Степченко³, окремих публікацій щодо статутів Бібліотеки та обслуговування в ній, а також з окремих досліджень життя та діяльності відомих учених, які працювали в Бібліотеці.

У монографії Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенка, спеціально присвяченій створенню та функціонуванню НБУВ, з історичної точки зору розглядалися загальні тенденції розвитку Бібліотеки по різних напрямках бібліотечної діяльності, в тому числі встановлені основні напрями розвитку бібліотекознавства, названі імена діячів бібліотечної справи, вперше показаний внесок учених у створення концепції, розгорнення наукових досліджень та організацію Бібліотеки, формування бібліотечних технологій. Однак основна мета

дослідження була спрямована на висвітлення історії Бібліотеки, яка до того часу не була об'єктивно проаналізована, тому багато бібліотекознавчих напрямів було лише окреслено.

Спеціальне дослідження В.В. Матусевич присвячене діяльності Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр., яка стала об'єктом вивчення вперше в бібліотекознавстві, проте основна увага авторки приділялася історичному та науково-організаційному аспекту, хоча загальний огляд розвитку бібліотекознавства на рівні звітів й був нею здійснений. Грунтовний аналіз внеску завідувачів спеціалізованих відділів ВБУ у формування фондів рукописів, стародруків, україніки, картографії, східних фондів, фондів колекцій церковної літератури представлений в монографії О.П. Степченко. В ній розкрито ту велику роботу перших завідувачів відділів, які заклали підвалини національного книжкового фонду; персоналізовано доробок кожного вченого стосовно створення спеціалізованих відділів. Діяльність вчених, які брали участь в організації основних фондів, дослідницею не розглядалася.

Н.Ю. Каліберда коротко розкрила формування системи обслуговування читачів Національної бібліотеки України у перше десятиріччя існування, згадала про відкриття читальних залів та первинні правила роботи з читачами⁴.

У 90-х роках ХХ – 10-х роках ХХІ ст. дослідженнями діяльності окремих діячів бібліотечної справи займалися Л.А. Гнатенко (Є.О. Ківлицький)⁵, Л.А. Дубровіна (М.В. Геппенер, П.М. Попов)⁶, В.Д. Шульгіна (О.Т. Дзбановський)⁷, О.П. Степченко (С.П. Постернак, В.Ф. Іваницький, Г.П. Житецький, Є.О. Ківлицький, В.О. Кордт, А.С. Криловський, С.І. Маслов, П.М. Попов, П.Я. Стебницький, М.І. Ясинський)⁸; Т.І. Ківшар (Л.Ю. Биковський)⁹, Г.І. Ковальчук (Я.І. Шешенко, М.М. Іванченко, К.А. Довгань, С.П. Постернак)¹⁰, Н.В. Стрішенець (Ю.О. Іванов-Меженко, С.П. Постернак)¹¹, І.А. Сергеева (Я.І. Ізраєльсон)¹², Г.І. Солоїденко (П.Я. Стебницький)¹³, П.Т. Тронько (Л.Ю. Биковський)¹⁴, С.М. Кіржаєв (В.О. Кордт)¹⁵ та Т.І. Шовкопляс (В.О. Кордт)¹⁶, С.М. Косяк (Д.І. Балака)¹⁷, У. Яворська (І.І. Кревецький)¹⁸ та багато ін. Спеціальні дослідження, присвячені долі директорів ВБУ, здійснила Г.І. Ковальчук¹⁹. Значна кількість досліджень присвячена Л.Ю. Биковському²⁰, С.І. Маслову²¹, М.І. Ясинському та іншим. У 2011 р. вийшла стаття, присвячена В.О. Козловському²².

Разом з тим суто бібліотекознавчий доробок цих особистостей,

які свого часу працювали у ВБУ, не завжди був об'єктом спеціальної уваги (крім, наприклад, праць О.П. Степченко, У. Яворської, С.М. Косяк, Г.І. Ковальчук), водночас досить детально розглядався бібліографічний або книгознавчий внесок, оскільки він, як такий, що був пов'язаний з національною культурою, протягом багатьох років залишався неактуалізованим.

Відсутність опублікованих ґрунтовних праць в галузі бібліотекознавства при значному науково-методичному та практичному доробку, який дозволив сформуванню на наукових засадах багатомільйонний основний бібліотечний фонд Національної бібліотеки, організувати каталоги та картотеки, спричинила до того, що цей напрям не отримав достатнього висвітлення в історіографії бібліотечної справи. Якби політичні обставини були для Бібліотеки більш сприятливими, можливо й узагальнення цього досвіду стало б надбанням бібліотечної спільноти через, приміром, публікації на сторінках фахових журналів та збірників. Однак розгортання ідеологічної боротьби за радянської влади здійснило руйнівний вплив як на бібліотечних працівників, так і на спеціальні видання з бібліотекознавства, які лише тричі побачили світ в кінці 20-х років та відразу ж були заборонені. Багато імен й до останнього часу залишалося без достатньої уваги з боку істориків бібліотекознавства, зокрема таких, як В.О. Козловський, Н.В. Піскорська, Ю.П. Діяківський, О.З. Бродовська-Краковецька, Т.Г. Волобуєва, П.Ф. Іноземцев, О.Г. Кисіль, Є.К. Косинський, Н.Г. Козель, О.Є. Карпінська, Й.А. Мавеський, Т.Й. Маляренко, Т.М. Марківська-Масленкова, К.М. Масляникова (дочка композитора Миколи Лисенка); В.П. Маяківська, Я.Л. Маяковський, О.А. Назаревський, П.А. Нестеровський, О.І. Полулях, Г.Г. Попович, Г.А. Пуляян, С.В. Рклицький (Рклицький), О.П. Сно (дочка академіка П. Тутківського), М.З. Суслопаров, П.Ф. Терлецький, Г.І. Холодний та ін.

Необхідно також підкреслити, що скрутне фінансове положення Бібліотеки пояснювало певні обмеження в штатному розкладі, через що багато співробітників працювало по різних напрямках діяльності: і в науково-організаційному плані, і в бібліотечній справі та бібліотекознавстві, і в галузі книгознавства, і в бібліографії. Іноді дуже важко відокремити ці три гілки бібліології, яка тоді була синкретичною дисципліною. На жаль, слід констатувати, що біографічні дослідження актуалізують найбільш яскраві особистості, тому багато імен залишаються невідомими науковій громадськості.

Джерельна база біографічних досліджень діячів української бібліотечної справи дуже обмежена. Багато з них були репресовані або звільнені під час політичних процесів 30-х років і працювали не за фахом, деякі працювали в період нацистської окупації, частина виїхала у різні часи за кордон. Кількість документів про цей період в архівах дуже незначна із зрозумілих причин. Багато документів, зокрема особові справи, було знищено напередодні або під час війни 1941–1945 рр. Відсутність особових справ співробітників та обмаль іншої інформації про них значно ускладнює реконструкцію їхнього життєвого шляху та внеску в бібліотечну справу. Однак необхідність заповнення лакун в історії формування, опрацювання, каталогізації фондів та їхнього використання надає такому спеціальному дослідженню значення актуального завдання українського бібліотекознавства.

Мета такої роботи полягає у встановленні кола та внеску українських бібліотечних діячів, які працювали в Національній бібліотеці України, аналізі їхнього комплексного доробку у розвиток поняття національного бібліотечного фонду, організації комплектування, науково-довідкового апарату, принципів систематизації та використання фондів.

Оцінка розвитку бібліотечної справи може бути об'єктивною лише внаслідок вивчення науково-організаційних та методичних документів з відомчого архіву НБУВ із залученням додаткових джерел. Бібліотекознавчий доробок фахівців Бібліотеки полягає в їхніх наукових рішеннях стосовно теоретичного аспекту концепції вибудовування Бібліотеки як національної та її специфічних характеристик стосовно інших національних бібліотек світу. Особливого значення ця оцінка має з огляду на те, що такий бібліотечний фонд формувався в Україні вперше, – до того часу тут не було національної бібліотеки, національні українські фонди існували лише в межах бібліотек “Просвіти”, наукових товариств (НТШ, УНТ) та приватних бібліотек української інтелігенції²³. Створення національної бібліотеки з бібліотекознавчої точки зору стало неординарним рішенням: інші національні бібліотеки світу започатковувалися з колекційного фонду і розвивалися десятки років, а іноді й декілька століть. НБУ ж починалася з нуля, не маючи ані базової бібліотеки в своїй основі, ані приміщення.

Іншою специфічною особливістю стало те, що Бібліотеку було підпорядковано Українській академії наук, що створювалася як

національний заклад одночасно з Бібліотекою. Її підпорядкування обумовлювалося низкою об'єктивних причин, серед яких найголовнішою номінувалася та, що лише Академія могла забезпечити наукові засади формування національних фондів відповідно до національно-державних засад України та забезпечити на першому етапі її функціонування. Створення такої книгозбірні – наукової бази підтримки діяльності самої Академії як великого наукового центру також стало аргументом на користь започаткування НБУ під егідою Академії²⁴. Отже, Бібліотека від самого початку була орієнтована на подвійні функції – як загальнонаціональної, так і головної наукової бібліотеки, що було закладено в усі основні документи, концепцію і Статут НБУ, де відзначалися її наукові, загальноосвітні та загальнокультурні завдання. Загальнонаукові функції підпорядковувались функціям загальнонаціональним. Перебуваючи у віданні Академії наук, Національна бібліотека визначалася як автономна установа з власними бюджетом, штатами, організацією, а її діяльність регулювалася окремим Статутом, що декларував її загальнонаціональне значення та загальнодержавні функції²⁵.

Наступна особливість НБУ була пов'язана з попереднім перебуванням України в складі Російської та Австро-Угорської імперій. Україна не лише не мала власної національної бібліотеки, на відміну від західних країн та, зокрема, імперій, у складі яких вона перебувала, а й не мала сформованого національного книжкового фонду. Тому як національна НБУ мала зібрати усе, що стосувалося України з найдавніших часів і розвивати фонд “україніки” – фонд національної книги, зібравши її в повному обсязі як окрему велику колекцію, а надалі власне фонд Бібліотеки, після фундації Книжкової палати та початку державної реєстрації друку, мав перетворитися на загальнонаціональний державний фонд друку.

Спочатку створення такого фонду передбачалося як планомірне збирання та формування книжкового фонду внаслідок надходження обов'язкового примірника. Однак на першому етапі роботи Бібліотеки так не сталося.

Тому наступною специфічною особливістю формування фонду НБУ стало те, що планомірне збирання фондів як “україніки”, так і інших основних та спеціалізованих фондів відбувалося в зовсім інших умовах, ніж замислювалося – через дуже незначний час, після дестабілізації, зміни урядів та фактично військового часу, від-

булася докорінна зміна політичної влади, зміна форм власності, зокрема націоналізація приватної власності на користь держави, через що бібліотеки в дуже короткий час поповнилися націоналізованими бібліотечним фондами різного походження.

Відсутність підготовлених бібліотечних кадрів на першому етапі лише частково могла бути замінена участю в створенні концепції НБУ вченого такого масштабу, як В.О. Кордт, завідувач бібліотеки Університету св. Володимира. Аналіз анкетних даних та заяв, поданих для влаштування на роботу до національної книгозбірні, показують, що формування кадрів здійснювалося за рахунок випускників вищих навчальних закладів та вищих жіночих курсів, професорів та доцентів університетів, духовних академій тощо. Крім того, руїна, в якій перебувала країна впродовж майже п'яти років, не дозволила укомплектуватися достатньою кількістю кадрів для опрацювання величезного масиву літератури.

Одночасно НБУ була центром бібліотечної діяльності, науково-методичним осередком наукових бібліотек України з питань бібліотекознавства та бібліографії, координатором бібліотечної справи наукових бібліотек, виконуючи й функції національної. Спеціально створена при ВБУ в 1925 р. Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії здійснювала як бібліотечну та наукову діяльність, так і підготовку кадрів²⁶.

У таких умовах розгорталася бібліотечна діяльність НБУ, яка мала стати лідером бібліотечної справи в складних обставинах суспільно-політичного життя, за короткий термін набути досвіду з бібліотекознавства, організуватися як національна книгозбірня. На сучасному етапі саме з цих позицій і необхідно оцінювати доробок українських учених того періоду та їхній внесок в бібліотекознавчу науку.

Джерельною базою дослідження є відомчий архів НБУВ, де зберігаються документи щодо створення Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, протоколи засідань та інші документи діяльності Тимчасового комітету Бібліотеки, плани, звіти, листування, науково-методичні розробки в галузі бібліотечної справи тощо. Окремий комплекс документів складають справи щодо діяльності Науково-дослідної комісії з бібліотекознавства та бібліографії при ВБУ (далі НДКБ) (з 1925 р.). Іншим важливим фондом є архів УАН-ВУАН, що зберігається в фондах Інституту рукопису НБУВ, оскільки діяльність Академії та Бібліотеки була тісно пов'язана між собою.

Інший важливий комплекс джерел – документи особових архівних фондів Інституту рукопису. Серед найінформативніших з цього питання: ф. 169 Миколи Володимировича Геппенера (1901–1971) – вченого-лінгвіста, філолога, завідувача відділу рукописів Бібліотеки АН УРСР (1934–1938); ф. 86 Гната Павловича Житецького (1866–1929) – першого завідувача відділу рукописів (1918–1929), редактора журналу «Книжний вісник» (1919), співробітника історичної секції і Археографічної комісії ВУАН; ф. 111 Бориса Івановича Зданевича (1886–1966) – бібліотекознавця, лінгвіста, книгознавця, наукового співробітника, завідувача відділу книгознавства, в.о. директора Бібліотеки АН УРСР (1941–1943); ф. 71 Євгена Олександровича Ківлицького (1861–1921) – історика, педагога, редактора «Киевской старины», голови Ради бібліотекарів ВБУ, першого старшого бібліотекаря (а фактично – директора) ВБУ; ф. 184 Амвросія Семеновича Криловського (1853–1930) – історика, бібліографа, бібліотекознавця, бібліотекаря Київської духовної академії (1886–1923), завідувача Подільської філії ВБУ (1923–1929); ф. 33 Сергія Івановича Маслова (1880–1957) – літературознавця, книгознавця, бібліографа стародруків, завідувача відділу стародруків ВБУ (1926–1941), в архіві якого міститься значна кількість документів про внутрішню бібліотечно-бібліографічну діяльність ВБУ; ф. 78 Олександра Андріяновича Назаревського (1887–1977) – українського літературознавця, заступника завідувача відділу рукописів (1935–1940); ф. 285 Павла Миколайовича Попова (1890–1971) – літературознавця, мистецтвознавця, книгознавця, славіста, мовознавця, члена-кореспондента АН УРСР (1939), завідувача відділу рукописів (1929–1933); ф. 52 Степана Пилиповича Постернака (1885–1938) – філолога, бібліотекознавця, організатора бібліотечної справи в Україні, першого офіційного директора ВБУ (з 26.03. 1923), члена Тимчасового комітету по заснуванню Національної бібліотеки України (1922), голови Науково-дослідної комісії бібліотекознавства, ученого секретаря Комісії енциклопедичного словника УАН, голови секції історії освіти в Україні при УАН. Архів останнього охоплює 1907–1929 рр. та складається з творчих матеріалів, автографів робіт, листування. Окрему групу складають службові документи Всенародної бібліотеки України, в розробці та редактуванні яких С.П. Постернак брав безпосередню участь (статути Бібліотеки, положення, інструкції, доповідні записки, плани, звіти відділів, матеріали аспірантури, курсів практикантів, НДКБ, офі-

ційне листування щодо діяльності Бібліотеки; матеріали з'їздів, нарад, конференцій з питань бібліографії, бібліотекознавства, книгознавства).

Важливе значення мали й періодичні наукові фахові видання ВБУ, де публікувалися студії співробітників Бібліотеки, що сприяло поширенню та науковому обговоренню теоретичних і науково-практичних проблем бібліотекознавства. Так, за доби військового комунізму з'явився перший періодичний орган, присвячений питанням бібліотекознавства, бібліотечної справи, бібліографії та книжної справи, – „Книжний Вістник“, два випуски якого побачили світ 1919 р. Видання стало «жертвою» військового часу, як і багато інших періодичних органів 1920–1923 рр. Для внутрішнього користування Бібліотека з червня 1920 р. видавала три часописи за редакцією Г. Житецького та Л. Биковського: “Хроніка щоденної праці”, “Хроніка тижневої праці” та “Хроніка місячної праці”, які інформували про поточне функціонування Бібліотеки: засідання Ради бібліотекарів та Тимчасового комітету, діяльність лабораторії, канцелярії, читального залу, господарства, офіційні накази, розпорядження тощо. За 1925–1926 рр. вийшло 18 номерів друкованого на машинці «Бібліотечного Журналу», де висвітлювалися теоретичні питання бібліотекознавства, обговорювалися практичні питання підготовки покажчиків, шляхи класифікації літератури, створення зведених каталогів тощо. Три тематичні випуски «Бібліотечного збірника» (1926–1927) були присвячені матеріалам Першої конференції наукових бібліотек, досвіду наукової та практичної діяльності ВБУ, розвитку бібліографії в Україні. На сторінках щорічника «Журнал бібліотекознавства і бібліографії» (1927–1930) друкувалися статті й реферати, присвячені теорії, методології й практиці бібліотекознавства та бібліографії, огляди й хроніки з життя бібліотек та бібліографічних установ УСРР, СРСР і закордону, бібліографія бібліотекознавства і бібліографії, рецензії, бібліографічні списки з анотаціями тощо. Останнім довоєнним періодичним виданням ВБУ був підготовлений до друку в 1932 р. науковцями НДКБ перший номер «Соціалістичного бібліотекознавства», але обставини політичного характеру стали на перешкоді його випуску так само, як і деяких інших вже підготовлених до друку видань²⁷.

Джерелами для вивчення історії бібліотечної справи є також документи фондів, що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ: ф. 47 (УНІКУ, 1922–1936), ф. 48 (Головної книжкової палати, 1919–

1922), ф. 190 (Кабінету єврейської культури), ф. 301 (Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, 1871–1921), ф. 114 (Товариства «Просвіта» у Києві (1906–1910, 1917–1922), ф. 321 («Общества по распространению просвещения между евреями в России» (1863–1920, 1922–1929); особові фонди: ф. 199 (Саливона Григорія Дмитровича), ф. 70 (Середі Антона Фомича), ф. 225 (Петрова Миколи Івановича), ф. 318 (Дорошенка Дмитра Івановича), ф. 27 (Плевака Миколи Антоновича), ф. 42 (Полонської-Василенко Наталії Дмитрівни), ф. 95 (Доманицького Василя Миколайовича) та ін.

Період 1918–1933 рр. в історії НБУ має особливе значення. Формально його можна розподілити на три етапи: 1918–1923 рр. (період діяльності Тимчасового комітету), 1924–1928 рр. (становлення Бібліотеки як наукової установи); 1929–1934 рр. (спад та реорганізація, перетворення на Бібліотеку Академії наук)²⁸. На різних етапах зміст бібліотечної справи та бібліотекознавчих досліджень мав абсолютно різний аспект, який пояснювався змінами в суспільно-політичних обставинах в країні.

Перший період є визначальним. Він вважається організаційним, оскільки керівництво Бібліотекою здійснювалося Тимчасовим комітетом на чолі з академіками УАН, та має фундаментальне значення: саме тоді були розроблені концепція НБУ та її перший статут, вбудувана організаційна структура та започаткований книжковий фонд (спочатку за рахунок купівлі та дарів, надалі – за рахунок націоналізованих радянською владою фондів), створено систему каталогів.

Концепція такої бібліотеки формувалася великим колективом учених та запроваджувалася в життя спільною працею багатьох фахівців, серед яких були й знані діячі національно-культурного руху України.

Напрацювання концепції Національної бібліотеки належить Тимчасовому комітету по заснуванню Всенародної (Національної) бібліотеки України (далі – ТК), який розпочав свою діяльність 23 серпня (5 вересня) 1918 р. До його складу увійшли акад. В.І. Вернадський (голова), акад. А.Ю. Кримський, акад. С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт (на той час – завідувач бібліотеки Університету св. Володимира) та від початку 1919 р. – Д.І. Багалій та В.Ю. Данилевич²⁹.

Інструкція Тимчасового комітету була затверджена тодішнім міністром освіти та мистецтва М.П. Василенком 5 (18) жовтня 1918 р. Постійним секретарем з правами члена Комітету був призначений Є.Ю. Перфецький, введений до складу на першому засіданні ТК.

У 1918–1919 рр. всі питання розвитку Бібліотеки (кадрові, каталогізації, приміщень, комплектування фондів) розглядалися колегіально В.І. Вернадським, А.Ю. Кримським, С.О. Єфремовим, В.О. Кордтом та Г.П. Житецьким. Після введення посади старшого бібліотекаря, з 21 лютого 1919 р., до цих рішень долучився Є.О. Ківлицький, обраний на цю посаду. На першому етапі професійна підготовка питань внутрішньої організації Бібліотеки доручалася члену ТК В.О. Кордту (на той час – завідувачу бібліотеки Університету св. Володимира): “виробити план технічної організації бібліотеки, себто основи, які відтворюють характер записів, характер карток, характер розміщення бібліотеки, характер каталогізації”³⁰. У цей період створюється концепція національної бібліотеки, здійснюється формування основного фонду та закладаються перші структурні утворення, а саме – спеціалізовані фонди історико-культурного спрямування: відділи Українці, рукописів, стародруків, орієнталії, листівок (волянція), картографічний³¹.

Головним завданням ТК стало створення основних засад діяльності Бібліотеки: правового визначення Національної бібліотеки України (розробка Статуту), формування фонду, управління ним та забезпечення науково-методичної організації, обліку, фінансових, кадрових і технічних питань. За період діяльності ТК було розглянуто 1775 питань з організації фонду та основних бібліотечних процесів, з адміністративного забезпечення діяльності ВБУ та її правового положення³². Основним напрямом цього періоду було активне збирання матеріалів приватних, громадських, конфіскованих та націоналізованих бібліотек, налагодження систематичного комплектування фондами, розробка засад каталогізацій та класифікації фондів. У березні 1923 р. ТК склав свої повноваження та передав їх Раді Бібліотеки, а також першому офіційному директору – С.П. Постернаку³³.

Не можна не відзначити внесок кожного з членів ТК у науково-організаційні питання заснування першої української національної бібліотеки. Однак бібліотекознавчий напрям розроблявся лише тими, хто безпосередньо працював у книгозбірні – В.О. Кордтом, Г.П. Житецьким, П.Я. Стебницьким, Ю.О. Івановим-Меженком, В.В. Міяковським, Є.О. Ківлицьким, С.П. Постернаком, М.М. Марковським, І.М. Балінським, М.І. Сагардою, а також іншими працівникам Бібліотеки, які розпочинали свою трудову діяльність в ті часи й надалі удосконалювали та поглиблювали свої знання.

У період 1918–1923 рр. це – Волобуєва Тамара Григорівна, Маляренко Теодосій Йосипович, Кравченко-Максименко Неоніла Василівна, Піскорська Ніна Володимирівна, Піскорська Олена Володимирівна, Романенко-Араджіоні Ніна Михайлівна, Співачевська Ніна Євгеніївна, Стешенко Ярослав Іванович, Нестеровський Петро Артемович; Карпінська Ольга Євдокимівна, Шрамченко Олександр Миколайович, Ізраєльсон Яків Ізраїлевич, Іванець Наталя Григорівна, Бродовська Олена Захарівна, Вовк Галина Федорівна; Чолганська Ольга Іванівна, Карпінська Марія Павлівна, Сно Ольга Павлівна та ін. У цей період практичної роботи з фондом багато науково-методичних рішень не оформлювалися у спеціальні статті, а залишилися в методичних документах та інструкціях.

З точки зору оцінки розвитку бібліотекознавчих аспектів, перший етап 1918–1923 рр. також розподілявся на два підетапи: 1918–1920 рр. та 1921–1923 рр. У 1918–1920 рр. були сформовані теоретико-методологічні засади загальнонаціональної та головної наукової бібліотеки. У 1921–1923 рр. відбувалося науково-методичне відпрацювання бібліотечних технологій та засад наукової діяльності установи як бібліотекознавчого центру України.

Завідувачем бібліотеки Університету св. Володимира В.О. Кордтом були окреслені завдання бібліотеки як бібліотеки національної: “Національна бібліотека має задовольняти: а) загальнонаукові вимоги і б) спеціально-українські (Україніки), беручи останні в найширшому розумінні і як краєві (відомості про Україну як край з кожного погляду), і як національні (відомості про український народ за межами України (напр., в Америці)”. Загальнонауковий фонд національної бібліотеки “має складатися з книжок з усіх паростів людського знання, писаного геть усіма мовами”, а відділ Україніка – з “а) книжок українською мовою усякого змісту і б) з книжок про Україну всіма мовами”³⁴. Отже, перші концептуальні підходи були започатковані В.О. Кордтом, відомим вченим-картографом світового рівня, джерелознавцем, спеціалістом в галузі історико-топографічної бібліографії, бібліотекознавцем, який на той час мав понад 20 років бібліотечної праці з організації наукових та освітніх бібліотек, був обізнаний із західним досвідом фундації такого типу бібліотек³⁵. Біографія В.О. Кордта та його наукові здобутки у різних наукових напрямках ґрунтовно розглядалися в згаданих дослідженнях С.М. Кіржаєва, Т.І. Шовкопляс, О.П. Степченко та ін. Внесок В.О. Кордта в бібліотечну справу стисло охарактеризований дослідницею історії

бібліотеки Університету св. Володимира Т.Є. Мясковою, яка відзначила як важливе створення ним класифікаційної схеми розстановки нових надходжень під час завідування бібліотекою Університету св. Володимира та його внесок в евакуацію фондів і їхнє повернення до Києва після Першої світової війни³⁶. Найбільш ґрунтовно було розкрито внесок В.О. Кордта у створення ВБУ, в передавання фонду бібліотеки Університету до ВБУ, організацію та функціонування її картографічного відділу у працях О.П. Степченко та Т.І. Шовкопляс³⁷.

О.П. Степченко зазначила, що саме В.О. Кордт був основним розробником низки концептуальних документів, зокрема “Інструкції для Тимчасового комітету”, доповіді “Про Національну бібліотеку”, перших варіантів статуту Бібліотеки.

Г.П. Житецький, відомий філолог, син Павла Гнатовича Житецького, у перший період обґрунтував концепцію рукописної спадщини українського народу в складі національного фонду, долучився до створення рукописного відділу та до укладання методологічних засад розподілу рукописного матеріалу між бібліотеками, архівами, музеям³⁸. Крім того, він на першому етапі запропонував зміст наукової діяльності бібліотек та коло науково-практичних питань бібліотекознавства, що було викладено ним у процесі створення першого друкованого органу, науково-практичного видання Національної бібліотеки – “Книжного Вісника” під його редагуванням. Він створив концепцію часопису з урахуванням наукових завдань ВБУ як національної. Ця концепція була узагальнена в основній меті часопису “Книжний Вісник”, де були розкриті напрями публікацій: 1) заяви, відозви, оголошення від ТК та Ради Національної бібліотеки; 2) відомості про діяльність ТК або Ради Бібліотеки; 3) відомості про придбані та подаровані книжки, рукописи, описи книжок, рідкісних видань і найцікавіших набутоків Бібліотеки; 4) закони, заяви, розпорядження уряду та різних установ у книжкових, бібліотечних та бібліографічних справах та споріднених з ними просвітніх, книжних, часописних, друкарських, бібліотечно-технічних питаннях тощо; 5) розвідки та відомості про книжки, бібліотеки, бібліографічні видання сучасного і минулого часу в Україні, слов'янських землях, в інших країнах; 6) статті та замітки з теоретичних та технічних питань бібліотекознавства й бібліографії; 7) розвідки, статті, замітки з книжкових, бібліотечних та бібліографічних питань культурно-просвітницького значення; 8) розвідки і відомості про стародруки,

рукописні і друковані матеріали з бібліографії, історії бібліотек, книжної мови та техніки; огляди спеціальних книжок і часописів з бібліотекознавства і бібліографії всіма мовами; 9) справоздання та описи старих і нових бібліотек, коштовних книгозбірень, книжкових палат, складів, археографічних, художніх та інших видань; 10) новини, повідомлення, заяви та інформація про книжкові та просвітні справи; хроніка бібліотечного руху та книжкового ринку³⁹. Отже, збірник мав науковий характер, розкривав концепцію розвитку бібліотечної діяльності в Україні, її нормативно-правове забезпечення, формування фонду Бібліотеки, розвиток книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, здійснював науково-інформаційні функції за широким спектром завдань, що були поставлені перед національною бібліотечною справою, розглядав питання історії бібліотечної справи, книговидання та бібліографії. Водночас, він був й практичним виданням – там планувалося розкрити різні аспекти бібліотечної справи. Л. Биковський, співробітник Національної бібліотеки, у цей період підкреслював її науковий статус – першого Бібліологічного інституту в Наддніпрянщині, проте в перші роки вона не змогла розгорнути цю роботу, що відбилося на бібліотечно-бібліографічній, виставковій діяльності тощо⁴⁰. Г.П. Житецький вдало поєднав завдання національної бібліотеки та головної наукової бібліотеки.

“Книжний Вісник” проіснував упродовж 1919 р. (вийшло два числа), а потім, за надзвичайно складної економічної ситуації та повної відсутності фінансування, фактично припинив своє існування. Але його внесок у розвиток наукового та практичного книгознавства того часу доволі вагомий. На його сторінках публікувалися офіційні матеріали про діяльність Національної бібліотеки, зокрема Закон про друковані видання, ухвалені Радою Народних Міністрів, затверджений 26 січня 1919 р., де за Бібліотекою закріплювалося право одержувати безкоштовні примірники друкованих видань України; звернення до книжкових видавництв і редакцій часописів про надсилання видань та комплектування фондів Бібліотеки; про нові надходження до Бібліотеки та її діяльність, про найбільші книгозбірні світу (статті Я. Колубовського про Бібліотеку Конгресу у Вашингтоні та Британський музей). Цей літопис книжкових та рукописних надходжень сприяв визнанню Національної бібліотеки, складавав шану та засвідчував вдячність жертводавцям, розкривав зміст і склад подарованих колекцій та зібрань, інформував про джерела комплектування фондів⁴¹.

Розробка науково-організаційних аспектів бібліотечної справи належить Євгену Олександровичу Ківлицькому (1861–1921) – історику, літератору, українському громадському діячу, педагогу, першому старшому бібліотекарю ВБУ, який фактично виконував обов'язки першого директора ВБУ в 1919–1920 рр., члену ТК. Почав працювати з 21 лютого 1919 р. Йому належить значний внесок у науково-організаційне керівництво Бібліотекою і всією бібліотечною роботою. Він розробив Положення та очолив Раду бібліотекарів, створену у вересні 1919 р. в складі І.М. Балинського, Г.П. Житецького, П.О. Нестеровського, О.З. Носова. М.В. Олександрівської, М.І. Сагарди, В.І. Щербини, а також особисто керував загальним відділом і відділом періодики⁴².

Після утвердження радянської влади відбулася зміна форм комплектування фондів, зокрема, за дуже короткий термін за рахунок поповнення приватними, конфіскованими та націоналізованими бібліотеками, основна увага була спрямована на упорядкування фондів, створення каталогів. Після Постанови Наркомосвіти УСРР “Про реквізицію бібліотек” від 1 березня 1919 р. бібліотеки переходили у підпорядкування позашкільних відділів відповідних міських або повітових відділів народної освіти, що забезпечували охорону бібліотек і розподіл книг. З березня 1919 р. відбулося засідання представників бібліотек Києва під головуванням В.І. Вернадського, на якому НБУ представляли Д.І. Багалій та Є.О. Ківлицький, де було прийнято рішення про створення постійної комісії з питань “уряткування та охорони книжок, котрі при сучасних обставинах почасти спалюються, знищуються і взагалі гинуть цінні книгозбірні”⁴³. Було створено план організації губернського бібліотечного центру в Києві і підготовлено декілька сот примірників “Звернення”, охоронні листи для Національної бібліотеки, складені Є.О. Ківлицьким.

Не менш значний внесок належить П.Я. Стебницькому (1862–1923), українському громадсько-політичному діячу, вченому, публіцисту, письменнику. П.Я. Стебницький був одним з авторів концепції фонду “україніка”, який надалі очолив І.І. Кревецький. Про це свідчать документи, що були підготовлені ним – доповідні записки про доцільність виокремлення фонду, підготовчі матеріали та інструкції, спеціальна програма, яка визначала основні принципи існування відділу, його стосунки з іншими підрозділами, тимчасовий та майбутній порядок праці⁴⁴.

Певний внесок у формування фонду стародруків вніс М.М. Марковський (1869–1947), відомий літературознавець, член Ради бібліотекарів ВБУ, старший бібліотекар з 1919 р., член колегії старших бібліотекарів разом з І.М. Балінським, Г.П. Житецьким, І.І. Кревецьким, спочатку завідувач каталожного та довідкового відділу, надалі – відділу стародруків. Глибокі знання з історії української літератури та книжкової культури дозволили започаткувати фонд стародруків, який надалі розвивався С.І. Масловим.

В.Ф. Іваницький (1881 – кінець 60-х) почав працювати у 1920 р. бібліотекарем у ВБУ. Після ліквідації духовних вищих та середніх шкіл в Україні він, як викладач КДА, залишився без роботи. В Бібліотеці пройшов усі посади від бібліотекаря до заступника директора. З липня 1921 р. завідував відділом орієнталії, в 1923 р. у зв'язку із скороченням штатів одночасно займав посади заступника директора ВБУ та заввідділом бібліотекознавства, орієнталії та стародруків. У 1921–1922 рр. створює інструкції з опрацювання цих фондів, відділу дублетів та довідкового відділу, ґрунтовно працює з науково-методичним забезпеченням бібліотечної діяльності в цілому, розвиває засади бібліотекознавчих досліджень Національної бібліотеки⁴⁵.

Збирання універсального наукового фонду, а також національного фонду України, вільний, безкоштовний доступ до фондів та до інформації про них не лише в Національній бібліотеці, а й в Україні – це принципи Бібліотеки світового рівня, які на тривалий час залишилися лише як зразок, до якого треба було прагнути. На жаль, за радянської влади впровадити ці принципи повністю та послідовно видалося неможливим.

У 1920 р. почалися обговорення класифікації фондів. Ю.О. Меженко, який з вересня 1919 р. очолював Архівно-бібліотечний відділ МНО і на той час завідувач Бібліотечної секції НКО, ініціював запровадження в Україні децимальної класифікації та зробив спеціальну доповідь на цю тему на засіданнях ТК та Ради бібліотекарів. Він запропонував складати картки на основі міжнародних правил опису, а систематизацію провадити за десятичною (децимальною) системою класифікації літератури, прийнятою Міжнародним бібліографічним інститутом як найзручнішу для універсальних бібліотек. Він спряв ґрунтовному зрушенню бібліотечної роботи з обліку, опрацювання та каталогізації фондів, впровадженню створених ним скорочених таблиць десяткової класифікації⁴⁶.

Передусім Рада бібліотекарів встановлює новий розподіл праці поміж старшими бібліотекарями: 1) відділом періодики завідував Іван Миколайович Балінський, 2) відділом рукописів – Гнат Павлович Житецький, 3) відділом стародруків – Євген Михайлович Марковський, 4) відділом Україніки – Іван Іванович Кревецький. Відділ періодики мав два підвідділи: а) газетно-графічний – на чолі з Ольгою Іванівною Чолганською; б) журнальний – з Іваном Миколайовичом Балінським. З липня 1921 р. відділом орієнталії завідує Віктор Федорович Іваницький⁴⁷. Вони опрацьовують конкретні питання організації фондів, каталогізації та обслуговування.

Специфікою ВБУ як наукової установи стало те, що наприкінці 1920 р. було відкрито абонемент для академіків, а через декілька років – для науковців з неакадемічних установ. Правило це існує й до сьогодні.

Організація фонду зробила можливим надати у користування читачам у читальних залах на 1 січня 1923 р. 80 тис. книжок, 18 тис. періодичних видань і 80 тис. газет. Там само, в читальних залах, розміщувалися підготовлені за цей час каталоги та картотеки: картковий систематичний, складений за децимальною системою; картковий алфавітний; так званий старий каталог, яким користувалися до впровадження децимальної системи при Ю. Меженкові (він перероблявся в той час у систематичний децимальний); картковий систематичний бібліотеки Колегії Павла Галагана, яка була передана до ВБУ; картотека газет; алфавітний перелік періодичних видань⁴⁸.

Науково-методичне забезпечення опрацювання основних фондів також розвивалося поступово. Загальний відділ складав 60 відсотків. Його формуванням в той період займалися Є.О. Ківлицький, П.А. Нестеровський, Л.Ю. Биковський, В.Ф. Іваницький, а з 1921 р. – постійний завідувач В.О. Козловський. Методична документація відділу була чітко продумана: уся процедура поділена на 13 технологічних ланок, кожна з яких була нормативно забезпечена: реєстрація надходжень, сортування книжок по фондах, штампування, інвентаризація, каталографія; індексація за децимальною системою; контроль індексів, контроль карток та перегляд з метою виділення фонду Україніки, форматизація, сигнатуризація, перевірка топографічного числа і запис до ревізійної книги, розмноження карток, коректування, остаточна перевірка. Загальний відділ опрацьовував продукцію друку з усіх галузей наукового та культурного життя і складав фундаментальний універсальний фонд ВБУ.

Масове сортування книжок проводилося за операційним планом найзручнішим способом. Фонд розбирали за мовою, далі – алфавітизація в межах цієї мови за децимальною системою, розстановка на полицях в алфавітному порядку, коли відразу можна було виокремлювати дублетний фонд та зекономити час на обробку кожного примірника й відразу донести ці книги до читача. ВБУ відмовляється на деякий час від інвентаризації (замість цього вона провадила тільки точний цифровий облік надходжень і проходження книги від реєстратури через відділи до полиць у книгосховищах), а також вирішила скоротити кількість каталогів до одного – систематичного. Такий план врятував значну кількість книжок, що зберегалися у непристосованих приміщеннях, без світла та повітря.

У цей період у ВБУ починає працювати В.О. Козловський (1877 – після 1934). Ім'я цього громадського і політичного діяча, педагога, видавця, редактора, перекладача, бібліотекознавця, книгознавця, бібліографознавця, сподвижника М.С. Грушевського у період діяльності в НТШ, донедавна було майже невідомим у бібліотекознавстві⁴⁹. Він зарекомендував себе як видатний представник цієї науки, який, разом з іншими співробітниками ВБУ, закладав головні засади національної бібліотекознавчої школи, зокрема у галузі каталогізації та системи каталогів наукових бібліотек. У цей період він завідував загальним відділом.

Загальний відділ створювався як універсальний книжковий фонд. Власне до нього увійшли колекції й зібрання, окремі поточні надходження з різних видавництв, Книжної палати, а також ті, що потрапляли за обміном з різними бібліотеками та з інших джерел.

Постало питання про опрацювання величезних масивів книжок, раціональну організацію фонду в найтяжчих умовах відсутності відповідних приміщень, а також проведення класифікації та систематизації значних книжкових надбань під час формування нової суспільної ідеології, коли почалася відмова від усталених попередніх схем класифікації та систематизації знань. Тому організація фонду Бібліотеки, яка впродовж лише декількох років зібрала мільйонний книжковий фонд, була надзвичайно складною проблемою в умовах соціальних катаклізмів, що деструктували старі відносини. Кадровий склад Бібліотеки того часу характеризувався високою професійністю: переважна більшість співробітників мала вищу освіту та ґрунтовний науковий або бібліотечний досвід, а серед керівників підрозділів працювали викладачі та професура старої школи. За-

вдяки свідомій кадровій політиці ТК у Бібліотеці було зібрано надзвичайно високий інтелектуальний потенціал видатних учених, діячів культури та освіти. Тому перші проекти організації Бібліотеки та її фонду відрізнялися ретельним розробленням професійних питань з огляду на нові умови та особливості формування Національної бібліотеки.

Поступово налагоджується нормальне функціонування Бібліотеки: передусім створюється науково-методична та нормативно-інструктивна база для опрацювання загального фонду і спеціалізованих фондів, топографічної класифікації, інвентаризації та каталогізації. Усі ці питання виносяться на Раду бібліотекарів.

У квітні–травні 1923 р. затверджуються інструкції стосовно опрацювання фондів довідкового відділу та стародруків, складені В.Ф. Іваницьким, “Правила для читачів” Бібліотеки, розроблені О.Є. Карпинською, інструкція топографізації рукописів, складена Г.П. Житецьким.

Отже, впродовж 1918–1923 рр. Бібліотека основну увагу спрямувала на підготовку нормативно-інструктивної бази для найпростішої бібліотечної технології, структурної організації діяльності, опису та каталогізації фондів, що існували в несприятливих умовах перевантаження сховищ неописаною літературою, обмеженої кількості кадрів, постійних переїздів та переміщень фондів. Складні соціально-політичні обставини, в котрих функціонували бібліотеки у ті часи, затримували в часі вирішення теоретичних питань бібліотечної науки та науки про книгу.

Перший етап науково-методичної діяльності в галузі створення бібліотечних технологій пов'язаний із періодом переїзду Бібліотеки в постійне приміщення в 1920 р., коли виникла й можливість розташування фондів та обслуговування читачів. Необхідність налагодження сталої організації фондів, їх опрацювання, розробки оптимальної структури Бібліотеки, засад функціонування відділів актуалізувала необхідність ґрунтовного аналізу світового та вітчизняного досвіду, дослідження специфіки бібліотечної справи України, організації національної бібліотеки.

Перші методичні розробки організації фондів, їх систематизації та каталогізації належали завідувачам відділів: загально-бібліотечного та газетного підвідділу – Є.О. Ківлицькому; Українки – І.І. Кривецькому (який власноруч написав не лише методичні пропозиції стосовно виокремлення фонду, а й розпочав каталог книг з україн-

ської тематики); відділу стародруків – М.М. Марковському; рукописів – Г.П. Житецькому; відділу періодики – І.М. Балінському, відділу орієнталії – В.Ф. Іваницькому. Ю.О. Меженко як прихильник децимальної (десятькової) системи класифікації бібліотечних фондів брав участь у складанні інструкції з обліку, опрацювання фондів та каталогізації для загального відділу.

З 1922 р. було розпочато організацію бібліотековіани, що полягала в збиранні спеціальної літератури, налагодженні контактів з бібліотечними осередками, науковими товариствами, книгознавчими та бібліографічними центрами. Листування із національними бібліотеками світу дозволило зібрати великий матеріал про діяльність цих бібліотек та особливості організації й функціонування закордонних бібліотек, досвід яких активно висвітлювався на сторінках бібліотечного журналу “Книжний Вісник” в 1919 р. Фонд бібліотековіани започаткував відділ бібліотекознавства, що був створений в 1924 р.⁵⁰

У 1923 р. бібліографічна підкомісія Інтелектуального співробітництва Ліги Націй запропонувала ВБУ встановлення наукових зв'язків, передусім у галузі бібліотекознавства та бібліографії, завдяки яким Бібліотека з часом стала отримувати всі її видання та науково-методичні матеріали в галузі зарубіжних досягнень у бібліотечній справі.

У середині 1923 р. Рада бібліотекарів обговорює питання про необхідність розвитку бібліографознавчих та бібліотекознавчих досліджень в Україні, розглядає пропозиції Ю.О. Меженка щодо проведення в Харкові в 1923 р. спеціальних книгознавчих зборів, організовуваних УНІКом та Книжковою палатою як нараду наукових фахівців з книги з метою обговорення бібліографічних питань впровадження децимальної системи та індексування книг. Питання теоретичних підстав бібліографічної класифікації, зокрема підтримка децимальної системи як провідної для наукових бібліотек, було позитивно вирішене у ВБУ як під час перебування Ю.О. Меженка на посаді голови Ради бібліотекарів в 1920–1922 рр., так і надалі, коли Бібліотека визнала за доцільне запровадити її в практику після обговорення спеціальної статті Ю. Ковалевського, де розглядалися теоретичні підстави бібліографічної класифікації у співставленні з різними існуючими системами класифікації. Було вирішено скликати нараду з більш широким діапазоном питань бібліотекознавчого характеру, обговорити не лише децимальну систему,

а й поставити ряд інших актуальних положень стосовно наукових досліджень книги, зокрема про необхідність формування національного бібліотечного фонду та концентрації у бібліотеках старовинних книжок; про видання українських та переклад іноземних підручників з питань книгознавства, бібліографії, бібліотекознавства; про відкриття бібліотечних курсів, школи чи відповідної кафедри в Київському інституті народної освіти. Рада бібліотекарів обгрунтовує потребу в створенні спеціального наукового журналу, де розглядалися б проблеми книгознавства, бібліографії та бібліотекознавства, розробляє концепцію бібліотечного журналу та форми участі ВБУ у всеукраїнському книгознавчому журналі⁵¹.

З метою розвитку бібліотечних та бібліографічних досліджень в Україні у кінці 1923 р. в ВБУ організуються два бібліотечно-бібліографічні семінари, на яких дискутується об'єднання зусиль відносно розвитку та вдосконалення бібліотечної та бібліографічної роботи в Україні тощо. Співробітники ВБУ організують власні курси підвищення кваліфікації в галузі бібліотекознавства для своїх співробітників, які не мали попереднього бібліотечного досвіду.

Лише в 1923 р. була визначена основна структура Бібліотеки, сформовано фонди, налагоджені комплектування, опрацювання фондів, обслуговування читачів, інформаційно-виставкова робота. Перші підсумки цих процесів містились в спеціальній брошурі С.П. Постернака «Всенародна бібліотека України при Українській Академії наук у м. Києві» (1923 р.)⁵².

Підводячи підсумок, маємо підстави охарактеризувати період 1918–1923 рр. як такий, що закладає засади діяльності Національної бібліотеки України і присвячений створенню теоретико-методологічних засад поняття національної бібліотеки щодо специфіки розвитку України та потреб українського народу в створенні книгозбірні, яка виконувала б функції збереження національної пам'яті українського народу в рукописах та виданнях друку з найдавніших часів та одночасно відображала б світовий розвиток науки та культури, мала б відкритий демократичний устрій, володіла багатоаспектними фондами універсального змісту, не мала б обмежень у користуванні фондами, а також взяла б на себе функції загальнонаціонального центру бібліотекознавства та бібліографії. Разом з тим, довелося поєднувати ці функції з науковими, як головної наукової бібліотеки, що відбулося й на специфіці організації доступу та комплектування фондів. Науково-методичні розробки цього періоду

стосувалися питань організації фондів (як загального, так і фонду “україніки”, рукописів, стародруків та інших спеціалізованих фондів, систематизації та класифікації фондів, обліку та каталогізації).

Кадровий склад співробітників був підібраний з висококваліфікованих фахівців та вчених, які не працювали в бібліотечній справі, однак змогли оволодіти нею за короткий час і сприяти виконанню бібліотекознавчих завдань.

¹ *Дубровіна Л.А., Опищенко О. С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – 337 с.

² *Матусевич В.В.* Діяльність Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ в 1925–1933 рр. – К., 1998. – 121 с.

³ *Степченко О.П.* Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (1918–1934). – К., 2008. – 217 с.

⁴ *Калиберда Н.Ю.* Формування системи обслуговування читачів Національної бібліотеки України (перше десятиріччя існування) // *Бібл. вісн.* – 1997. – № 3. – С. 12–16.

⁵ *Гнатенко Л.А.* Є.О. Ківлицький – перший директор Всенародної бібліотеки України // *Бібл. вісн.* – 1996. – № 1. – С. 8–10; *Кучинський М.* Євген Ківлицький – редактор, педагог, бібліотекознавець // *Пам’ять століть.* – 1997. – № 4. – С. 134–139; *Гнатенко Л.А.* До історії заснування, становлення та керівництва Національної бібліотеки України 1918–1920 рр.: (у зв’язку з діяльністю Є.О. Ківлицького) // *Бібліотека. Наука. Культура.* Інформація: Наук. пр. НБУВ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 22–25; *Вона ж.* Є.О. Ківлицький – подвижник Всенародної бібліотеки України // *Рукописна та книжкова спадщина України.* – К., 1998. – Вип. 4. – С. 39–49.

⁶ *Дубровіна Л.А.* Геппенер – український архівіст і палеограф та його архівні матеріали у фондах ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України // *Укр. археогр. щорічник.* – К., 1993. Вип. 2. – С. 32–37; *Вона ж.* Гнат Житецький як засновник та перший керівник відділу рукописів Всенародної бібліотеки України (1918–1929) // *Вісн. Харк. держ. акад. культури.* – 1999. – Вип. 1 : *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика.* – С. 111–119; *Вона ж.* Гепенер Микола Володимирович // *Українські архівісти: Біобібліогр. довід.* – К., 1999. – Вип. 1 : (XIX ст. – 1930 рр.). – С. 82–84. *Вона ж.* Попов Павло Миколайович // *Українські архівісти: Біобібліогр. довід.* – К., 2002. – Вип. 2 : (1940–1960-ті рр.). – С. 161–163.

⁷ *Шульгіна В.* Олександр Дзбанівський – фундатор Музичного відділу НБУВ: (До 70-річчя відділу) // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 3. – С. 14–17; *Вона ж.* Концепція Національної музичної бібліотеки України в дослідженнях О.Т. Дзбанівського // *Бібліотека. Наука. Культура.* Інформація: Наук. пр. НБУВ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 64–68; *Вона ж.* О.Т. Дзбанів-

ський: організатор і дослідник фондів музичної україніки в Національній бібліотеці: (70-річчю муз. відділу присвячується) // Вісн. Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – К., 1999. – № 3. – С. 105–111.

⁸ *Степченко О.П.* Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (1918–1934). – К., 2008. – 217 с.

⁹ *Ківишар Т.І.* Левко Биковський як історик українського книжкового руху // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи : Тези доп. Міжнар. наук. конф., Київ, 10–12 жовт. 1995. – К., 1995. – С. 99–101.

¹⁰ *Ковальчук Г.І.* Співробітники УНІК – жертви політичних репресій // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 52–94.

¹¹ *Стрішенець Н.В.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. – К., 1997. – 144 с.; *Вона ж.* Степан Постернак // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 29–37.

¹² *Сергеева І.А.* З історії формування колекції єврейської літератури Національної бібліотеки України (1918–1939) // Бібл. вісн. – 1996. – № 6. – С.13–15.

¹³ *Солоїденко Г.І.* Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови // Бібл. вісник. – 2007. – № 2. – С. 29–33.

¹⁴ *Тронько П.Т.* Життя і діяльність Лева Биковського // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи: Тези доп. Міжнар.наук.конф., Київ, 10–12 жовт. 1995. – К., 1995. – С. 96–98; *Він же.* «У службах української книги...»: [Вступ.слово на Читаннях до 100-річчя з дня народж. Л.У. Биковського] // Бібл. вісн. – 1996. – № 1. – С. 31–32.

¹⁵ *Кіржаєв С.* Кордт Веніамін Олександрович // Українські архівісти: Біобібліогр. довід. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 168–171.

¹⁶ *Шовкопляс Т.І.* Кордт – історик, краєзнавець, бібліограф // Історія України : Маловідомі імена, події, факти : Зб. ст. – К., 1999. – Вип. 6. – С. 284–288.

¹⁷ *Косяк С.М.* Дмитро Балика: [Доп. На «Баликівських читаннях»] // Бібл. вісн. – 1995. – № 2. – С. 35–37; *Вона ж* Книга, читач та соціологія читання в творчій спадщині Д.А. Балики // Книга в соціокультурному просторі : Доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. – Л., 1995. – С. 123–124; *Вона ж.* Проблема вивчення читача з погляду Д.А. Балики // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. пр. НБУВ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 156–163.

¹⁸ *Яворська У.* Бібліотечна діяльність Івана Кревецького (1905–1914) // Вісн. Книжкової палати. – 2005. – № 4. – С. 40–44; *Вона ж.* Бібліографічний доробок Івана Кревецького в «Літературно-науковому віснику» // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – № 2. – С. 35–38.

¹⁹ *Ковальчук Г.І.* Репресовані директори ВБУ // Бібліотека. Наука.

Культура. Інформація: Наук. пр. НБУВ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 314–317: (подано відомості про директорів Бібліотеки: С.П. Постернака, Н.М. Миколенка, В.М. Іванушкіна, В.Ф. Іваницького, М.К. Завального); *Вона ж.* Архівно-слідчі справи репресованих бібліологів як джерело вивчення історії книгознавства // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання : Зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 82–84. – (Про справи репресованих співробітників ВБУ: М. Ясинського, М. Сагарду, Д. Балику, Ю. Меженка, С. Постернака, Н. Миколенка, С. Кондру); *Вона ж.* Доля репресованих директорів Всенародної бібліотеки України у 20–30-х роках // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 3–21. – (Про долю: С.П. Постернака, В.Ф. Іваницького, Н.М. Миколенка, А.М. Яременка, М.К. Завального, В.М. Іванушкіна); *Вона ж.* Керівники ВБУ – НБУВ (1918–1998) // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 18–28. – (Про директорів Є.О. Ківлицького, Ю.О. Меженка, С.П. Постернака, В.Ф. Іваницького, Н.М. Миколенка, А.М. Яременка, М.К. Завального, В.М. Іванушкіна та ін.); *Вона ж.* Директори Всенародної бібліотеки України (20–30-ті рр.) // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КДБ. – К., 2000. – № 2/4. – С. 179–206. – (Є відомості про долю: С.П. Постернака, В.Ф. Іваницького, Н.М. Миколенка, А.М. Яременка, М.К. Завального, В.М. Іванушкіна); *Вона ж.* Історики і дослідники української книги // Вісн. Книжк. палати. – 2003. – № 4. – С. 43–46.

²⁰ *Голубуцький П.В.* Подвижник української культури: До 100-річчя з дня народж. Л. Биковського // Політика плюс. – 1995. – № 2. – С. 61–64; *Козакова Н.В.* Л. Биковський – кореспондент Українського наукового інституту книгознавства // Історія бібліотечної справи в Україні : Зб. наук. пр. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 67–74; *Леликова Н.К.* «Мой бог – украинская книга независимо от направлений и партий...»: (К 100-летию со дня рождения Льва Быковского) // Историко-библиографические исследования : Сб. науч. тр. – СПб., 1996. – Вып. 6. – С. 148–174; *Ольховик Н.М.* Читання до 100-річчя від дня народження Л. Биковського // Бібл. вісн. – 1996. – № 1. – С. 30–31; *Секунова Ю.В.* Діяльність Л.У. Биковського у Всенародній бібліотеці України // Вісн. Київ. нац. ун-ту культури і мистец. – К., 2000. – Вип. 2. – С. 85–93; *Вона ж.* Праці з книгознавства Л. Биковського // Бібл. планета. – К., 2001. – № 3. – С. 20–23.

²¹ *Іванченко М.* Маслов С.І. (біографічний нарис) // Збірник на пошану Маслову. – К., 1927; *Ковальчук Г.І.* Неопублікована інструкція С.І. Маслова по опису українських стародруків // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 45–64; *Вона ж.* Про роботу С.І. Маслова над темою «П.П. Должиков та його бібліотека «Аптека для души» // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 146–185; *Матяш І.* Сергій Маслов і архівна справа // Матяш І. Особа в українській архівістиці: Біогр. нариси. – К., 2001. – С. 198–216.

²² *Гарбар Л.В.* Всеволод Олександрович Козловський – життя та ді-

альність на бібліотечній ниві // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – 2011. – Вип. 31. – С. 126–132.

²³ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія бібліотечної справи в Україні. – К., 2009. – С. 9–28.

²⁴ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 128–128 зв.

²⁵ *Вернадський В.І.* В справі законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві // Зб. праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – К., 1919. – С. 8.

²⁶ Див. вказану працю В.В. Матусевич.

²⁷ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 384, арк. 13.

²⁸ Див. вказану працю: *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – С. 275–281.

²⁹ ІР НБУВ, ф. 52, № 22.

³⁰ Там само, № 22, арк.1–2

³¹ Статут Національної Бібліотеки Української Народної Республіки в м. Києві при Українській Академії Наук // Книжний вісн.. – 1919. – № 2. – С. 1–8.

³² *Слободяник М.С.* Комітет для заснування Національної бібліотеки Української держави: основні напрям і результати діяльності // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921). – К., 1998. – С. 108–118.

³³ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 50–53; *Каліберда Н.Ю.* Формування системи обслуговування читачів Національної бібліотеки України (перше десятиріччя існування) // Бібл. вісн.– 1997.– № 3. – С. 12–16.

³⁴ *Кордт В.О.* Про Національну Бібліотеку Української держави // Зб. праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві.– К., 1919.– С. 10–11; Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

³⁵ *Кіржаєв С.* Кордт Веніамін Олександрович. – С. 168–171.

³⁶ *Мяскова Т.Є.* Бібліотека Імператорського університету Св. Володимира: з історії комплектування (1834–1927 рр.). – К., 2005. – С. 128–130.

³⁷ *Степченко О.П.* Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – С. 77–85; *Шовкоплас Т.І., Герус А.Л.* Кордт – історик, краєзнавець, бібліограф // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : Зб. ст. – К., 1999. – Вип. 6. – С. 284–288; *Герус А.Л., Шовкоплас Т.І.* Картографічний фонд НБУВ (історія створення, сучасний стан та перспектива роботи з ним) // Наук. пр. НБУВ. – 1998. – Вип. 1. – С. 85.

³⁸ *Дубровіна Л.А.* Житецький Гнат Павлович // Українські архівісти. – К., 1999. – Вип.1 : XIX ст. – 1930-ті рр. – С. 140–143.

³⁹ Книжний вісн. – 1919. – № 1.

⁴⁰ *Биковський Л.* Національна бібліотека Української держави. – Варшава ; Каліш, 1922. – С. 24.

⁴¹ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія. – С. 28

⁴² Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 171–172 зв., 175.; спр. 5, арк. 1–1, 4–5; спр. 62, арк. 146.

⁴³ Там само, арк. 44 зв. – 45.

⁴⁴ *Степченко О.П.* Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – С. 140–152; *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія. – С. 85–88.

⁴⁵ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія. – С. 35, 41, 43–44.

⁴⁶ Див. вказ. видання *Стрішенець Н.В.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка.

⁴⁷ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Вказ. праця. – С.35–36.

⁴⁸ Там само. – С. 35–36; *Каліберда Н.Ю.* Вказ. праця.

⁴⁹ *Гарбар Л.В.* Всеволод Олександрович Козловський – життя та діяльність на бібліотечній ниві // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – 2011. – Вип. 31. – С. 126–132.

⁵⁰ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія. – С. 103.

⁵¹ Там само. – С. 203.

⁵² *Постернак С.П.* Всенародна бібліотека України при Українській Академії наук у м. Києві. – К., 1923. – 64 с.

Summary

The initial period of the foundation of the National (All-National) library of Ukraine, the activities of the Temporary panel for foundation of the the National Library of the Ukrainian state, the theoretical side of the principal idea and the structure of the Library are analyzed in the article. The author tries to define the contribution of the Ukrainian library workers to development of library science and library practices, namely, to the advancement of techniques of acquisition to the national library holdings, the improvement of the reference apparatus and the specification of the principles of the arrangement and use of the holdings.

Key words: library science, library practices, Temporary panel for foundation of the the National Library of the Ukrainian state, library workers.